

TILL REKTOR:

Hedersrelaterat våld och förtryck

Skolans ansvar och möjligheter

TILL REKTOR:

Hedersrelaterat våld och förtryck

Skolans ansvar och möjligheter

Beställningsuppgifter:
Fritzes kundservice
106 47 Stockholm
Telefon: 08-690 95 76
Telefax: 08-690 95 50
E-postadress: skolverket@fritzes.se
www.skolverket.se

Beställningsnummer: 10:1205
ISBN: 978-91-86529-26-0

Illustration: Monica Johansson
Grafisk produktion: AB Typoform
Tryck: NRS tryckeri, 2010

Innehåll

5	FÖRORD
6	INLEDNING
6	Kollektiva påtryckningar
8	Homosexuella, bisexuella och transpersoner är utsatta
8	Tonårsutveckling ser olika ut
9	Olika strategier
11	HUR KAN SKOLAN ARBETA?
11	Att nå alla flickor och pojkar och deras föräldrar
11	Människors lika värde och rätten till kunskap och utbildning
15	Att skapa tillitsfulla relationer till föräldrar
16	Att upptäcka utsatthet hos flickor och pojkar
16	Lyssna och våga samtala
16	Göra en riskbedömning
18	Elevhälsans viktiga roll
19	Ge stöd och skydd i akuta situationer
19	Samverka – inåt och utåt
20	Sekretess
22	Anmälan till socialtjänsten
23	Skyddat boende
24	NÅGRA SLUTSATSER FÖR SKOLAN
26	REFERENSLITTERATUR OCH LÄNKAR

Förord

Hur kan rektor, lärare och elevhälsans personal arbeta med frågor som rör hedersrelaterat våld och förtryck? Skolverket beskriver i detta stödmaterial ett arbete som omfattar olika nivåer – alltifrån rätten till sex- och samlevnadsundervisning och ett förtroendefullt föräldrasamarbete till den akuta situationen, då flickan eller pojken är utsatt för hot.

Syftet med materialet är att ge stöd till skolledare i grund- och gymnasieskolan om hur skolan kan arbeta med frågor om hedersrelaterat våld och förtryck. Rektor har en betydelsefull roll och rektorsutbildningen har därför under 2009–2010 genomfört fortbildning av rektorer inom området. Stödmaterialen riktar sig självfallet också till lärare och personal inom elevhälsan, det är ett helt team som bör ha ett väl upparbetat samarbete för att ge flickor och pojkar i skolan det stöd som behövs.

Kunskapen om hedersrelaterat våld och förtryck i det svenska samhället är i dag större än då det först uppmärksammades i Sverige i slutet av 1990-talet. Sedan dess har forskning och olika kartläggningar genomförts, ny kunskap har tillförts och flera myndigheter genomför insatser för att förebygga hedersrelaterat våld och förtryck.

Det är Skolverkets förhoppning att det här materialet ska kunna tydliggöra behovet och utformningen av skolans stöd till flickor och pojkar men också vara en utgångspunkt för reflektion och diskussion kring kvaliteten i sex- och samlevnadsundervisningen liksom hur den viktiga samverkan mellan skola, socialtjänst och polis ska fungera.

Stödmaterialen är skrivna av *Agneta Nilsson*, undervisningsråd på Skolverket och värdefulla synpunkter har inhämtats från projektgruppen för ”Jämställdhet i skolan”: Pia-Lotta Sahlström, projektledare, Paula Caleca-Costa Hallberg, undervisningsråd, Katarina Linnarsson, projektsekreterare och Sofia Ax, webbredaktör.

Stockholm i november 2010

Helén Ångmo
Tf. generaldirektör

Agneta Nilsson
Undervisningsråd

Inledning

I jämförelse med början av 2000-talet har vi i dag mer kunskap om hedersrelaterat våld och förtryck. Flera avhandlingar, analyser och kunskapsöversikter har publicerats och diskussionen i media har varit livlig. Det har skrivits böcker för och emot hedersbegreppet och debatten kommer med all säkerhet att fortsätta.

Både hos skolledare och hos lärare kan det många gånger finnas en stor osäkerhet om hur de ska tolka flickans eller pojkens berättelse. Det finns många frågor som är komplexa och som därför behöver diskuteras inom skolan:

- Hur akut är situationen för flickan eller pojken? Hur länge har det pågått?
- Överdrivs hoten? Hur snabbt måste jag agera?
- Vad är flickans och pojkens egen bedömning?
- Hur ser elevens nätverk ut? Hur är lärarens kontakt med föräldrarna? Går det över huvud taget att kontakta föräldrarna eller kan det innebära fara för flickan eller pojken i den situation de befinner sig?
- Ska socialtjänsten kopplas in omedelbart eller har jag tid på mig att börja nysta och samtala? Befinner sig flickan eller pojken i början av en process, där situationen inte ses som så allvarlig eller befinner hon/han sig i en slutfas, då hoten är livshotande och riskerar att verkställas?
- Finns det risk för elevens liv, finns risk för självmord?¹

Det krävs en förmåga att göra en riskbedömning och en kompetens att föra stöd-samtal om skolpersonalen ska kunna stödja flickan eller pojken.

KOLLEKTIVA PÅTRYCKNINGAR

Att upprätthålla en familjs heder innebär framför allt att kontrollera den unga kvinnans sexualitet, så att hon inte drar skam över familjen. Kravet på att flickan är oskuld före äktenskapet är en sådan kontroll men också familjens kontroll över valet av framtida partner.²

¹ Bremer Sevil, Brendler-Ljungqvist Monica, Wrangsjö Björn, *Ungdomar och hedersrelaterat våld. Om transkulturellt behandlingsarbete*, 2006

² Amnesty's hemsida, *Hedersmord*

Ett hederstänkande omfattar emellertid inte enbart flickorna och de unga kvinnorna utan även pojkar och de unga männen, som till exempel kan tvingas till giftemål mot sin vilja.³ Det är också de unga männen som kan förmås att utöva våld och förtryck mot andra, som systrar, bröder eller kusiner. Skolpersonal behöver således inte enbart uppmärksamma de unga kvinnornas utan även de unga männens situation.⁴

Begreppet hedersrelaterat våld har, som inledningsvis nämdes, varit föremål för olika debatter under 2000-talet. Det är inte själva våldet eller dess former som är omtvistat, utan framför allt förklaringarna till våldet.⁵

Det har funnits ett offentligt samtal som lyft fram olika perspektiv.⁶ Ett perspektiv på hedersrelaterat våld och förtryck är att det i Sverige, liksom i många andra länder, finns ett generellt patriarkalt våld och förtryck och att det hedersrelaterade våldet är en del av den problematiken. Ett annat sätt att se på våldet är att skilja på partnervåld och hedersrelaterat våld.⁷ Det partnervåld som en man utövar mot en ofta närstående kvinna genomförs av en person. Inga familje- eller släktmedlemmar stödjer och medverkar aktivt i våldet eller tvingar mannen att döda eller misshandla kvinnan. Det hedersrelaterade våldet backas däremot upp av ett kollektiv, av familj och släkt. Genom våldet eller mordet återställs äran för hela kollektivet, inte bara för individen.⁸ Det är viktigt att förstå styrkan i de kollektiva påtryckningarna för att skolans personal ska kunna stödja de flickor eller pojkar som är utsatta.⁹

Hedersrelaterat våld blev inledningsvis nära knutet till etniciteter, vilket ledde till att både ungdomar och vuxna kunde känna sig utpekade.^{10, 11} Erfarenheterna visar att vi har lätt att tillskriva olika grupper bestämda egenskaper när istället variationen inom en och samma grupp är stor. Det hedersrelaterade våldet och

³ *Gift mot sin vilja*, Ungdomsstyrelsen, 2009

⁴ Baladiz, Dilek. *I hederns skugga: de unga männens perspektiv*, 2009

⁵ *Hedersrelaterat våld och förtryck – en kunskaps- och forskningsöversikt*, Nationellt Center för Kvinnofrid (NCK), Uppsala universitet/Akademiska sjukhuset, NCK-rapport 2010:1, 2010

⁶ Ekström, Simon, *Hedersmorden och orden – Berättelser om kultur, kritik och skillnad*, Makadam, 2009

⁷ *Hedersrelaterad problematik i skolan – en kunskaps- och forskningsöversikt*, Delegationen för jämställdhet i skolan, 2010 och *Hedersrelaterat våld och förtryck – en kunskaps- och forskningsöversikt*, Nationellt Center för Kvinnofrid (NCK), Uppsala universitet/Akademiska sjukhuset, NCK-rapport 2010:1, 2010

⁸ Amnesty's hemsida, *Hedersmord*

⁹ Bremer, Sevil, Brendler-Lindqvist, Monica & Wrangsjö, Björn, *Ungdomar och hedersrelaterat våld: om transkulturellt behandlingsarbete*, Rädda barnen, 2006 & Dermibag-Steen, Dilsa, *Stamtavlor*, 2005

¹⁰ Kurkiala, Mikael, *I varje trumslag jordens puls. Om vår tids rädsla för skillnader*, 2005

¹¹ Gruber, Sabine, *I skolans vilja att åtgärda "hedersrelaterat" våld: etnicitet, kön och våld*, Linköpings universitet, (2007)

förtrycket ser emellertid olika ut inom olika grupper och för olika personer och strukturella maktordningar samverkar med varandra utifrån kön, etnicitet, sexualitet och socioekonomisk bakgrund. Bilden är således komplex och hedersbegreppet kan därför ge skilda associationer för olika individer.^{12, 13}

HOMOSEXUELLA, BISEXUELLA OCH TRANSPERSONER ÄR UTSATTA

Eftersom ett hederstänkande bygger på en heteronormativ struktur med tydliga könsmonster kan även homosexuella, bisexuella och transpersoner (hbt-personer) beläggas med skam inom dessa familjer. Om familjen får reda på att deras barn är hbt-person kan detta leda till intolerans, hot och/eller våld från föräldrarna. Det är betydligt vanligare att hbt-personer blir utsatta för våld eller hot om våld än heterosexuella, och i samband med hedersrelaterat våld och förtryck är hbt-personer särskilt utsatta. Olika studier har även visat att skolan har haft svårt att förstå situationen för dessa elever.¹⁴

TONÅRSUTVECKLING SER OLIKA UT

I västvärldens individorienterade samhällen ses ofta självständighetsfasen som viktig. Det innebär att skilja ut sig från sina föräldrar och börja ett liv med mer eget ansvar ju äldre man blir. För flickor och pojkar som växer upp i mer grupporienterade samhällen kan tonårsutvecklingen se annorlunda ut. Den är mer styrd av andras förväntningar. Här är framför allt flickans kroppsliga utveckling och sexualitet i centrum.¹⁵

¹² Hedersrelaterat våld och förtryck – en kunskaps- och forskningsöversikt, Nationellt Center för Kvinnofrid (NCK), Uppsala universitet/Akademiska sjukhuset, NCK-rapport 2010:1, 2010

¹³ Darvishpour, Mehrdad, ”Invandrarflickor som fyrdubbelt förtryckta? En Intersektionell analys av generationskonflikter bland invandrarfamiljer i Sverige” i Hedetoft, Ulf, Petterson, Bo & Sturfelt, Lina (red.) *Invandrare och integration i Danmark och Sverige. Bortom stereotyperna?* Göteborg, Makdam, 2006

¹⁴ *Hon hen han: en analys av hälsosituationen för homosexuella och bisexuella ungdomar samt för unga transpersoner*, Ungdomsstyrelsen, Stockholm, 2010 & *Hedersrelaterat våld mot ungdomar på grund av sexuell läggning*, Rapportserien Skåne i utveckling: Rapport 2004:24, Länsstyrelsen i Skåne län, 2004

¹⁵ Sjögren, Annick. *Här går gränsen: om integritet och kulturella mönster i Sverige och Medelhavsområdet*, 1993 & Bremer Sevil, Brendler-Ljungqvist Monica & Wrangsjö Björn, *Ungdomar och hedersrelaterat våld. Om transkulturellt behandlingsarbete*, Rädta barnen, 2006

En hård kontroll från familjen under tonårstiden kan leda till att flickan eller pojken avskärmar sig från familjen och vill göra tvärtom, något som ytterligare kan förstärka familjens kontroll. Avsaknad av flexibilitet och dialog i familjen gör att det inte blir något utrymme för förhandling. I en sådan situation kan flickan eller pojken försöka ta sig ur greppet. Inte sällan är det en sådan spiral som leder fram till de akuta, ibland livshotande kriserna.¹⁶

Internationell forskning har också visat att konflikten mellan flickan eller pojken och familjen kan trappas upp i det västerländska samhället, där det enligt familjen finns flera hot, bland annat en öppen exponerande sexualitet eller att flickor har pojkar som nära vänner.¹⁷ Det kan till exempel leda till att föräldrar inte vill att deras barn ska delta i skolans sex- och samlevnadsundervisning.¹⁸

OLIKA STRATEGIER

De flesta ungdomar kan leva på två sätt – ett i hemmet och ett i skolan. De lyckas kompromissa, lirka och se till att det finns en framkomlig väg till dialog inom familjen genom sin förhandlingsförmåga.^{19, 20}

Flickor som är starkt kontrollerade av sina familjer kan utveckla fyra typer av handlingsstrategier, visar en forskningsstudie. Den vanligaste är *anpassningsstrategin*, flickan rättar sig efter rådande omständigheter samtidigt som hon planerar för lösningar som kan bli aktuella längre fram. *Motståndsstrategin* innebär däremot att flickan medvetet bryter mot det som familjen vill. Hon lyckas ta sig fram genom att ljuga och hon försöker hitta utvägar för att komma runt familjen. Den tredje strategin är *frigörelsestrategin*, där utbildning är den främsta strategin. Flickan hittar nya möjligheter i och

¹⁶. Bremer, Sevil, Brendler-Lindqvist, Monica & Wrangsjö, Björn, *Ungdomar och hedersrelaterat våld: om transkulturellt behandlingsarbete*, Rädda barnen, 2006

¹⁷. Fisek, Güler O., & Sunar, Diane, *Contemporary Turkish Families*, 2005

¹⁸. Schlytter, Astrid, *Oskuld och beder: en undersökning av flickor och pojkar som lever under heders-relaterad kontroll i Stockholms stad – omfattning och karaktär*, 2009

¹⁹. Darvishpour, Mehrdad, *Invandrarkvinnor som bryter mönstret: hur maktförskjutningen inom iranska familjer i Sverige påverkar relationen*, 2004

²⁰. Forsberg, Margareta, *Brunetter och blondiner, Om ungdom och sexualitet i det mångkulturella Sverige*, Diss. Göteborgs universitet, Göteborg, 2005

med att föräldrarna ofta anser att utbildning är viktig. Det fjärde förhållningsättet är *uppgivenhet och resignation*. Flickan ser inte längre någon utväg. Hon isoleras till hemmet och en känsla av hopplöshet och uppgivenhet kan leda till destruktiva handlingar – som till exempel anorexi eller i sin yttersta förlängning självmord.²¹

Liknande forskning om livsstrategier har inte gjorts på pojkar men intervjuer som gjorts med homosexuella pojkar ger bilden av liknande förlopp som för flickor.²²

²¹. Ghadimi Mariet, *Att själva få välja*, 2003

²². *Hon ben han: en analys av hälsosituationen för homosexuella och bisexuella ungdomar samt för unga transpersoner*, Ungdomsstyrelsen, Stockholm, 2010

Hur kan skolan arbeta?

Skolan är en central plats för alla barn och ungdomar. För flickor och pojkar som är utsatta för familjens kontroller är skolan ofta en oas, en plats att längta till, ett liv utanför familjen – men också en plats där ”allt” ska hända mellan åtta på morgonen till fyra på eftermiddagen. Hur kan då skolan även arbeta med frågor som rör hedersrelaterat våld och förtryck? Skolverket ser det som ett arbete på tre nivåer, där skolpersonalen ofta behöver arbeta parallellt.

1. Att nå alla flickor och pojkar i skolan och deras föräldrar
2. Att upptäcka utsatthet hos flickor och pojkar
3. Att ge stöd och skydd i akuta situationer

När det gäller samhällets insatser kring hedersrelaterat våld och förtryck har fokus ofta varit på den akuta situationen som ofta innebär skyddat boende. Men de två första nivåerna, som handlar om det främjande och förebyggande arbetet, är i högsta grad centrala för skolan. Här kan skolan göra åtskilligt för att stärka elevers psykiska hälsa och också tidigt skapa förtroendefulla kontakter med föräldrar.

ATT NÅ ALLA FLICKOR OCH POJKAR OCH DERAS FÖRÄLDRAR

Den första nivån innebär att skapa en skola där alla barn och ungdomar kan växa, trivas och utvecklas. Detta är en del av skolans grundläggande uppdrag och framgång av skollagen och läroplanerna. Det innebär bland annat en skola med ett gott skolklimat, där elever känner sig sedda och får bra återkoppling på sitt arbete. En skola där hon/han kan känna sig värdefull, få optimism och framtidstro. Det är också en skola som ger eleverna stöd i att utveckla bra relationer till jämnåriga och som också är en mötesplats för viktiga existentiella samtal om relationer, kärlek och sexualitet.

Människors lika värde och rätten till kunskap och utbildning

Skolans arbete kring kvinnors och mäns villkor finns tydligt uttryckt i skollag och läroplaner. Enligt skollagen ska utbildningen i skolan utformas i överensstämmelse med grundläggande demokratiska värderingar och de mänskliga rättigheterna såsom alla människors lika värde, lika rättigheter och möjligheter samt jämställdhet mellan kvinnor och män.²³

²³. Skollagen (2010:800) som trädde i kraft den 1 augusti 2010 och ska tillämpas på utbildningen från den 1 juli 2011

LÄROPLANEN FÖR DEN OBLIGATORISKA SKOLAN

Människolivets okränkbarhet, individens frihet och integritet, alla människors lika värde, jämställdhet mellan kvinnor och män samt solidaritet med svaga och utsatta är de värden som skolan ska gestalta och förmedla.

(...)

Skolan ska aktivt och medvetet främja kvinnors och mäns lika rätt och möjligheter. Det sätt på vilket flickor och pojkar bemöts och bedöms i skolan, och de krav och förväntningar som ställs på dem, bidrar till att forma deras uppfattningar om vad som är kvinnligt och manligt. Skolan har ett ansvar för att motverka traditionella könsroller. Den ska därför ge utrymme för eleverna att pröva och utveckla sin förmåga och sina intressen oberoende av könstillhörighet.

Ur Lgr 11

Barnkonventionen

Nästan alla stater i världen har bundit sig till FN:s barnkonvention. Därigenom har nästan hela världen ett gemensamt dokument som synliggör barns och ungdomars rättigheter. Nedan sammanfattas några av de centrala artiklarna:

- **ARTIKEL 2** anger att alla barn ska garanteras de rättigheter som anges i barnkonventionen oberoende av barnets eller vårdnadshavarens ras, hudfärg, kön, språk, religion, politiska eller annan åskådning, nationella, etniska eller sociala ursprung, egendom, handikapp, börd eller ställning i övrigt.
- **ARTIKEL 3** slår fast att barnets bästa alltid ska komma i främsta rummet vid alla handlingar som rör barn.
- **ARTIKEL 12** handlar om barnets rätt att uttrycka sina åsikter och få dem beaktade i alla frågor som berör honom eller henne i förhållande till barnets ålder och mognad.
- **ARTIKEL 13 OCH 14** slår fast barnets rätt till yttrandefrihet, tankefrihet, samvetsfrihet och religionsfrihet.
- **ARTIKEL 19** lyfter fram att barn ska skyddas mot alla former av fysiskt eller psykiskt våld, skada eller övergrepp, vanvård eller försumlig behandling, miss-handel eller utnyttjande, vilket även innefattar sexuella övergrepp.
- **ARTIKEL 28 OCH 29** anger barnets rätt till utbildning. Barnets utbildning skall syfta till att utveckla respekt för de mänskliga rättigheterna, tolerans, jämlikhet mellan könen och vänskap mellan alla folk.
- **ARTIKEL 31** anger barnets rätt till vila och fritid, till lek och rekreation anpassad till barnets ålder samt rätt att fritt delta i det kulturella och konstnärliga livet.

KÄLLA: BARNKONVENTIONEN²⁴

²⁴. FN:s konvention om barnets rättigheter, 1989

Rätten att delta i all undervisning

En del skolor har upplevt problem med att föräldrar inte vill att deras barn ska delta i sex- och samlevnadsundervisning, musik, religionskunskap eller idrott och hälsa, där simning är ett av momenten. En kartläggning inom Stockholms stad visar bland annat att tolv procent av flickorna och tretton procent av pojkarna har minst ett ”skolförbud”, det kan gälla att delta i sex- och samlevnadsundervisning, delta vid klassträffar utanför skolan, musik- och religionsundervisning etcetera.²⁵

Regelverket kring befrielse från undervisning är idag restriktivt – alla elever har rätt till utbildning. Genom den nya skollagen blir det än mer restriktivt att få befrielse från vissa undervisningsinslag i grundskolan. Det krävs *synnerliga skäl*, vilket innebär mycket starka skäl. Befrielse från undervisning kan bara bli aktuell i vissa undanstågsfall och endast gälla enstaka obligatoriska inslag i undervisningen.²⁶ Som exempel nämns att det kan vara rimligt att en elev som ligger långt före i sin kunskapsutveckling och har nått kunskapskraven befrias från vissa inslag i undervisningen. Det är rektorn som ska fatta beslut i frågor som rör befrielse och denna beslutanderätt kan inte delegeras till någon annan.

Simning – en del av ämnet idrott och hälsa

Enligt den ovan nämnda kartläggningen i Stockholm stad har sex procent av flickorna och sju procent av pojkarna inte fått delta i skolans simundervisning.

I kursplanen för Idrott och hälsa i Lgr 11 ingår olika samsätt i mag- och ryggläge, men det är viktigt att påpeka att varje enskilt fall ska bedömas av rektor och lärare. En elev med till exempel ett funktionshinder ska kunna få betyg i Idrott och hälsa även om förmågan inte finns att kunna simma. Eleven kan i vattnet träna avslappning och mentalt våga vända sig på mage och rygg och upptäcka att hon/han flyter. Eleven kan ha utvecklat en kompetens att kunna ramla ner i vattnet, flyta, slappna av och kunna förflytta sig. Med ett sådant arbetssätt inriktas bedömningen på kvalitet istället för kvantitet.²⁷

²⁵. Schlytter, Astrid, *Oskuld och beder: en undersökning av flickor och pojkar som lever under hedersrelaterad kontroll i Stockholms stad – omfattning och karaktär*, 2009

²⁶. Den nya skollagen (2010:800) trädde i kraft den 1 augusti 2010 och ska tillämpas på utbildning från den 1 juli 2011

²⁷. Nilsson, Agneta & Norgren, Olle, *”Det måste va’ sänt som får en att fundera mera”*: om hälsoarbete i skolan – från direktiv till perspektiv, Skolverket, 2001

Att som skolpersonal förhålla sig till olika önskemål om befrielse i skolans vardag är inte helt lätt och skolpersonal kan utveckla olika strategier. En studie har visat att det mest framgångsrika för både barn och föräldrar är att rektor och lärare har en gemensam dialog som rymmer en ömsesidig anpassning, där skolan till viss del anpassar sig till familjens behov och föräldrarna förväntas anpassa sig till skolans normer och struktur.^{28, 29} En sådan skola hittar olika lösningar, som till exempel separata duschar för flickor som inte får visa sig nakna inför andra flickor eller att eleverna simmar i cykelbyxor. Om det finns möjligheter på orten till separata tider i sim-hallen för flickor är detta en annan lösning som skolor har valt.

Undervisning om sexualitet och samlevnad

I sex- och samlevnadsundervisningen finns det många tillfällen att beröra den hedersrelaterade problematiken. Det kan handla om allt från ryktesspridning, framtidsdrömmar, föräldrars förväntningar på äktenskap, oskuld, mödomshinna/slidkrans till samhällets maktstrukturer. Sådana samtal ger både flickor och pojkar möjlighet att diskutera viktiga existentiella frågor. Skolan är på det sättet en utmärkt mötesplats för reflektion tillsammans med en vuxen.

Rektor har ansvar för att i undervisningen integrera ämnesövergripande kunskapsområden (...), som sex och samlevnad samt jämställdhet. I de nya kurs- och ämnesplanerna finns begrepp som genus, sexualitet, relationer integrerat i historia, biologi, samhällskunskap och religion. Därmed ges nya möjligheter för elever att diskutera dessa för dem så viktiga frågor utifrån olika ämnesperspektiv.

Skolverkets kvalitetsgranskning av sex- och samlevnadsundervisningen (1999)³⁰ samt en uppföljning (2005) som gjordes i 20 av de 80 granskade skolorna³¹ visade att en del skolor gav barn och ungdomar med utländsk bakgrund möjlighet att föra livliga samtal kring dessa för dem centrala frågor. I andra skolor var det relativt tyst, med få diskussioner och en snäv biologisk inriktning. Här hyste skolledningen snarare en rädsla för föräldrars värderingar. Rektorn gav därmed inte barnen rätten att utveckla sin förmåga att möta och hantera några av de stora och svåra värde-

²⁸ Nilsson Agneta, "Samarbetsläxor och föräldrintervjuer – två exempel på interkulturellt lärande", i Nilsson Agneta (red.), *Vi lämnar till skolan det käraste vi har. Om samarbete med föräldrar – en relation som utmanar*, Myndigheten för skolutveckling, 2008

²⁹ Högdin, Sara, *Utbildning på (o)lika villkor – om kön och etnisk bakgrund i grundskola*, Diss., Stockholms universitet, 2007

³⁰ *Nationella kvalitetsgranskningar 1999: skolors arbete mot mobbning och annan kränkande behandling: sex- och samlevnadsundervisningen: undervisningen om tobak, alkohol och andra droger*, Skolverket, 2000

³¹ Nilsson Agneta, *Jakten på kvalitet, i Hela livet – 50 år med sex- och samlevnadsundervisning*, Myndigheten för skolutveckling, 2005

grundsfrågorna i livet. Det visade sig också att i skolorna med en undervisning av god kvalitet hade föräldrarna inget emot sex- och samlevnadsundervisningen. De var tvärtom positiva, eftersom det var frågor som de hade svårt att tala om hemma med sina barn. Lärarna hade också haft en dialog med föräldrarna, där innehållet i sex- och samlevnadsundervisningen presenterats.

Att skapa tillitsfulla relationer till föräldrar

Grundläggande i allt föräldrasamarbete är dialogen. Via samtal och möten ökar förståelsen för skolans värdesystem och arbetsformer. En lärare i en F-6-skola visar i citatet nedan på betydelsen av dialog för att det inte ska bli konfliktfyllt för barnet att delta i skolans musikundervisning:

Pappan kom till mig en morgon och bad att jag skulle ta ut hans dotter ur klassrummet när vi hade musik. Jag sa att det inte var möjligt, musik är ju en del av skolans undervisning och elever kunde inte bli befriade från detta. Men det blev också upptakten till en rad möten mellan pappan och mig, där han fick inblick i vilka sånger vi sjöng, texterna, vad vi ville med ämnet. Vi träffades lite då och då och pappan blev till slut trygg med att hans dotter hade musik i skolan. Det gjorde ju också att barnet inte hamnade i någon inre konflikt mellan sin skola och pappans vilja.

Skolpersonalen behöver tidigt skapa tillitsfulla relationer till alla föräldrar. Föräldrar behöver känna sig välkomna i skolan och det är skolpersonalens ansvar att kvaliteten i samarbetet utvecklas. I en enkätstudie visade det sig att föräldrar i skolor där merparten av eleverna hade utländsk bakgrund fick mindre kunskap om skolans styrdokument och arbetssätt än föräldrar i skolor där merparten av eleverna hade etnisk svensk bakgrund.³² Lärare och föräldrar bör därför tillsammans gå igenom och diskutera skolans pedagogiska arbetssätt, innehållet i undervisningen, läroplanens värdegrund och hur de som föräldrar kan stödja och ta del av sina barns skolgång. Lärare behöver också inför föräldrar förklara hur undervisning i olika ämnen kan läggas upp.³³

³². Erikson, Lars, *Lärares kontakter och samverkan med föräldrar – en kartläggning*, 2009

³³. Alfakir, Nabila, *Föräldrasamarbetet i förändring. Handbok för pedagoger*, 2010

2. ATT UPPTÄCKA UTSATTHET HOS FLICKOR OCH POJKAR

Lyssna och våga samtala

Att ha förmåga att upptäcka utsatthet innebär att våga lyssna, att ta flickans eller pojkens berättelse på allvar och att kunna möta de svårigheter som eleven tar upp. Den här läraren ger exempel på erfarenheter från framför allt de flickor hon mött i skolan:

Som lärare har jag mött flickor som känt sig hotade, men där det rett upp sig med familjen. Men det har också förekommit situationer där hoten varit så allvarliga att flickan fått ett skyddat boende. På den skola jag var på då hade vi upparbetade kontakter och telefonnummer till personer som flickan kan gå vidare och prata med. För mig som lärare handlar det om att se var mitt ansvar tar slut och var andras tar vid. Som pedagog måste jag sätta en gräns. Jag kan inte lösa deras liv, men jag kan vara en trovärdig vuxen.

Om en flicka berättar för mig att nu har jag det så här svårt, då är det min skyldighet att ta flickan på allvar och ge henne möjlighet att komma vidare om hon vill. Men det är inte mitt mandat att gå vidare, här finns elevhälsan och sedan socialtjänsten. Det är viktigt att man som lärare kan ge stöd i processen men man ska inte ta över den. Är det så att flickan känner att hon behöver prata går det bra att söka mig.

Läraren talar om betydelsen av bekräftelse. Hon fortsätter: ”Jag lyssnar och det är också ett sätt för henne att bearbeta och sätta ord på det hon känner.” Att inte lyssna, menar läraren, kan innebära nya kränkningar. Det kan leda till att tilliten till vuxna får sig ytterligare en törn och det kan vara svårt att återfå flickans förtroende.

Flickan eller pojken behöver således en samtalspartner i skolan som är insatt i området, som kan lyssna och finnas till hands under en längre period. En skolsköterska säger: ”Alla elever ska veta att det finns en vuxen på skolan som de kan prata med och som helst rör sig varje dag i skolmiljön”.

Göra en riskbedömning

Att göra en riskbedömning ställer krav på kompetens hos personalen men också att ha bearbetat egna värderingar. Genom att vara uppmärksam på olika varningstecknen kan personalen få en uppfattning om hur eleven har det. Även dessa varningstecken återfinns på flera nivåer. Svaret på följande två frågor kan till exempel visa hur kontrollerad flickan eller pojken kan vara i sin vardag.

- Vad vill du göra som du inte får göra?
- Vad måste du göra som du inte vill göra?³⁴

³⁴. *Om våld i hederns namn*, Länsstyrelsen Östergötland, 2008

Även personalen inom elevhälsan kan ställa relativt enkla frågor i mötet med flickan eller pojken:

- Vad kan du tala med din mamma om? Med din pappa? Med din bror? Med din syster? Med annan släkting?³⁵

Utifrån de svar eleven ger kan skolpersonalen få en relativt god bild av hur utsatt eleven är och hur ensam hon eller han är i denna situation.

Några varningstecken

- Kontinuerliga somatiska symptom som magvärk, huvudvärk och illamående
- Återkommande frånvaro och skolk
- Rigid kontroll av fritiden, till exempel att eleven inte får delta i aktiviteter utanför skolan, eller att eleven är rädd att inte passa tiden när hon går hem från skolan
- Få eller inga kamratkontakter utanför skolan
- Avsaknad av vuxna stödpersoner utanför familjen
- Föräldrar som drar sig undan all kontakt med skolan och föräldrar som motsätter sig stödinsatser från skolans sida
- Konkreta planer på äktenskap mot elevens vilja
- Oro över att familjen ska få reda på att man är homosexuell, bisexuell eller transperson.
- Själv mordstankar
- Eleven rymmer hemifrån
- Önskan om att "återställa" sin "mödomshinna"/slidkrans³⁶
- Graviditet
- Sexuella trakasserier
- Synliga skador av våld³⁷

³⁵. *Starkare än du tror*, Myndigheten för skolutveckling, 2003

³⁶. Det finns i en del samhällen ett starkt socialt tryck och kontroll på att en ogift kvinnas mödomshinna är intakt till bröllopsnatten och att hon efter bröllopet ska visa upp blodet på lakanet. Samtidigt vet vi via medicinsk forskning att mödomshinnan egentligen inte existerar utan enbart är ett veck och ingen hinna (Christiansson, Monica, Eriksson, Carola, *Myten om mödomshinnan. En genusteoretisk betraktelse av mödomshinnans natur och kultur*, 2004 & Essén, Birgitta, *Alternativa metoder till kirurgi för flickor som riskerar att utsättas för hedersvåld*, 2004)

³⁷. Johansson, Ann (red.), *Nationellt konsultativt stöd för socialtjänst och andra verksamheter i arbetet mot hedersrelaterat våld*, Socialstyrelsen, 2005 & Bremer Sevil, Brendler-Ljungqvist Monica, Wrangsjö Björn, *Ungdomar och hedersrelaterat våld. Om transkulturellt behandlingsarbete*, Rädda barnen, 2006

SEKRETESS I FÖRHÅLLANDE TILL VÅRDNADSHAVARE

3§ Sekretess till skydd för en enskild gäller, om den enskilde är underårig, även i förhållande till dennes vårdnadshavare. Sekretessen gäller dock inte i förhållande till vårdnadshavaren i den utsträckning denne enligt 6 kap. 11§ föräldrabalken har rätt och skyldighet att bestämma i frågor som rör den underåriges personliga angelägenheter, såvida inte

1. det kan antas att den underåriga lider betydande men om uppgiften röjs för vårdnadshavaren, eller
2. det annars anges i denna lag. (...)

Ur 12 kap. 3§ offentlighets- och sekretesslagen (2009:400)

Kan jag ringa föräldrarna?

När eleven kommer med sin berättelse till skolpersonalen uppstår självfallet frågan om jag som skolpersonal kan ta kontakt med föräldrarna. Kontakten med föräldrar är en grannliga uppgift och mycket beror på hur situationen för eleven ser ut. Det är framför allt viktigt att innan kontakt tas diskutera detta med eleven. Som läroplanerna framhåller ska respekt iaktas för elevens integritet.

Lärarens och framför allt elevhälsans kontakt med föräldrarna kan vara en början till hjälp för flickan eller pojken att få det bättre i sin familj. Detta förutsätter många gånger att skolan redan har etablerat någon form av kontakt med föräldrarna.

En skolsköterska säger att ”det bästa sättet att lösa upp låsningar är att ha en tät relation till föräldrarna. Man ska inte vara rädd för kontakt”. Hon har ofta kunnat ringa upp föräldrar och säga att ”Er dotter verkar nedstämd. Hon är inte som förut, jag är lite orolig för henne och jag skulle vilja att vi träffas och pratar om det.” Utgångspunkten är att ha påbörjat en dialog med familjen men att inte göra något utan flickans eller pojkens medgivande. Flickan eller pojken kan göra en helt annan riskbedömning, vilket skolpersonalen bör vara lyhörd inför. I lagtexten om sekretess anges att föräldrar inte ska kontaktas om man kan anta att ”eleven lider betydande men” om uppgiften röjs.

Elevehälsans viktiga roll

För en flicka eller pojke som har det svårt eller har ett problem är en lättillgänglig elevhälsa viktig. När ett problem uppstår vill man ofta prata ganska omedelbart, kanske med sin mentor eller med skolsköterska och/eller kurator. Är till exempel skolsköterskan inte där vill elever ofta veta var man kan nå henne, speciellt om situationen upplevs som akut. Detsamma gäller för skolkurator. En skolkurator som finns kontinuerligt på skolan har stor möjlighet att samarbeta med lärare och att röra sig i elevernas miljöer och därmed göra sig synlig och lättillgänglig för eleverna.

Den nya skollagen ger eleven rätt till elevhälsa i både kommunala och fristående skolor. Eleven ska ha tillgång till skolsköterska, kurator, psykolog och skolläkare. Det ska också finnas tillgång till personal med sådan kompetens att elevernas behov av specialpedagogiska insatser kan tillgodoses.³⁸

³⁸. 2 kap. 25§ skollagen (2010:800)

Erfarenheterna från akuta situationer visar att samarbetet mellan rektor, lärare och elevhälsan är centralt. Många gånger är det läraren som först märker förändring hos eleven och därefter går vidare till rektor och elevhälsans personal – efter dialog med eleven.

3. GE STÖD OCH SKYDD I AKUTA SITUATIONER

Den tredje nivån är när situationen är akut för flickan eller pojken, när de hotas av familjen eller när planer finns på att sända flickan eller pojken till föräldrarnas hemland mot deras vilja. Alla berörda – skolans personal, elevhälsa, socialtjänst och polis bör veta hur de ska agera, eftersom det i den situationen inte finns någon tid att förlora. Samverkan behöver därför byggas upp innan problem uppstår.

Samverka – inåt och utåt

Många skolor har i dag ett väl utvecklat samarbete med olika myndigheter, men samarbetet är inte alltid så enkelt. Det finns ibland en misstänksamhet gentemot varandras olika professioner. Skolan kan å ena sidan tycka att socialtjänsten har ett familjeperspektiv som inte tillräckligt skyddar barnet genom att vilja återföra barnet med familjen så fort som möjligt. Socialtjänsten kan å andra sidan tycka att skolan inte anmäler i tid och utesluter föräldrarna.⁴⁰

Att samverka innebär att arbeta med ett gemensamt syfte, att hitta ett gemensamt förhållningssätt utifrån olika professionella positioner och att bygga upp en ömsesidig tillit till varandras kunskaper. Väl upparbetade kontakter med socialtjänst och polis behöver finnas, så att skolans personal känner sig trygg att agera när situationen för eleven är akut. Men ett nära samarbete behövs även med barn- och ungdomspsykiatri, ungdomsmottagning, tjej- och kvinnoorganisationer, mansjour med flera.⁴¹

ELEVHÄLSANS OMFATTNING

25§ För eleverna i förskoleklassen, grundskolan, grundsärskolan, sameskolan, specialskolan, gymnasieskolan och gymnasiesärskolan ska det finnas elevhälsa. Elevhälsan ska omfatta medicinska, psykologiska, psykosociala och specialpedagogiska insatser. Elevhälsan ska främst vara förebyggande och hälsofrämjande. Elevernas utveckling mot utbildningens mål ska stödjas. För medicinska, psykologiska och psykosociala insatser ska det finnas tillgång till skolläkare, skolsköterska, psykolog och kurator. Vidare ska det finnas tillgång till personal med sådan kompetens att elevernas behov av specialpedagogiska insatser kan tillgodoses.

Ur 2 kap. 25§ skollagen (2010:800)³⁴

³⁹. Den nya skollagen (2010:80) trädde i kraft den 1 augusti 2010 och ska tillämpas på utbildning från och med den 1 juli 2011.

⁴⁰. *Erfarenheter av samverkan – kring barn och unga som far illa eller riskerar att fara illa*, Skolverket, 2010

⁴¹. *Strategi för samverkan: kring barn och unga som far illa eller riskerar att fara illa*. Myndigheten för skolutveckling, Socialstyrelsen, Rikspolisstyrelsen, Socialstyrelsen, 2007

Sekretess

Olika krav på sekretess nämns ofta som hinder i samarbete mellan till exempel skola och socialtjänst men erfarenheterna visar att när personalen känner varandra och har ett uppbyggt samarbete behöver inte sekretessen vara något stort problem.⁴²

Sekretess inom skolan

Sekretesskyddade uppgifter måste hanteras med omdöme inte bara mellan skola och andra myndigheter utan även *inom* samma skola. Sekretessbestämmelserna är till för att skydda en persons integritet. Ett viktigt förhållningssätt är att endast sprida integritetskänsliga uppgifter till den som behöver uppgifterna för att fullgöra sitt arbete.

Skolan behöver vara noga med sekretessen lärare emellan och mellan lärare och övriga personalgrupper i skolan. Som skolpersonal bör man inte prata om flickan eller pojken och deras familjer i personalrummet. Elever måste kunna lita på skolan. En flicka berättade om hur hon talat i förtroende till en lärare om sina förhållanden hemma. Läraren i sin tur berättade det för en annan lärare utan att hon visste om det. ”Om jag berättar för en lärare att jag mår dåligt, så vill jag inte att alla lärare ska veta om det”, säger denna flicka.⁴³

^{42.} *Kraften av samverkan: om samverkan kring barn och unga som far illa eller riskerar att fara illa: en antologi om samverkan mellan skola, polis, socialtjänst samt barn- och ungdomspsykiatri*, Skolverket, 2009

^{43.} *Starkare än du tror*, Myndigheten för skolutveckling, 2003

Sekretess

Uppgifter som kommer fram inom sådan elevhälsa som avser medicinska insatser (skolläkare och skolsköterska) omfattas i dag av hälso- och sjukvårdssekretessen i 25 kapitlet offentlighets- och sekretesslagen. Där framgår att sekretess gäller för uppgift om en enskilds hälsotillstånd eller andra personliga förhållanden, om det inte står klart att uppgiften kan röjas utan att den enskilda eller någon närstående till denne lider men. Det betyder att det råder stark sekretess för dess uppgifter.

Sekretess för utbildningsverksamhet finns istället i 23 kapitlet i offentlighets- och sekretesslagen⁴⁴. Där framgår att inom sådan elevhälsa som avser psykologisk, psykosocial eller specialpedagogisk insats, gäller sekretess för uppgift om en enskilds personliga förhållanden om det inte står klart att uppgiften kan röjas utan att den enskilde eller någon närstående till denne lider men. Även dessa uppgifter omfattas alltså av en stark sekretess.

För övrig elevstödjande verksamhet gäller sekretess för uppgifter om en elevs personliga förhållanden bara om det kan antas eleven eller någon närstående till denne lider men om uppgiften röjs. Det betyder att dessa uppgifter omfattas av en svag sekretess.

Det finns dock även bestämmelser som bryter sekretessen. Sekretessen hindrar inte att en uppgift om en enskild lämnas från sådan elevhälsa som avser medicinsk insats till annan elevhälsa eller särskild elevstödjande verksamhet i övrigt inom samma myndighet, om det krävs att uppgiften lämnas för att en elev ska få nödvändigt stöd.⁴⁵

Det finns även andra sekretessbrytande bestämmelser som kan bli aktuella. Dessa finns i 10 kap. offentlighets- och sekretesslagen.

⁴⁴. 23 kap. Lag om ändring i offentlighets- och sekretesslagen (2009:400); SFS 2010:866, som träder i kraft den 1 juli 2011

⁴⁵. 25 kap. 13a§, Lag om ändring i offentlighets- och sekretesslagen (2009:400); SFS 2010:866, som träder i kraft den 1 juli 2011

Utanför skolan

Det finns många olika sätt att samarbeta. Ibland behöver man hitta nya vägar. I en skola har man i samarbetet med socialtjänsten prövat anonyma konsultationer med socialtjänsten. Utan att någon anmälan görs och utan att den aktuella flickan eller pojken behöver uppge sin identitet, kan både eleven och kuratorn vara med under hela samtalet när en utredare från socialtjänsten kommer till skolan. En sådan verksamhet är att betraktas som rådgivning vilket gör det möjligt att låta bli att dokumentera för att möjliggöra anonymitet för den enskilde.⁴⁶

Personen från socialtjänsten kan svara på hur de arbetar, vilka möjligheter som finns till stöd och hjälp, de kan tala om vad de kan och inte kan göra samt vilken information som kommer att nå föräldrarna. Personalen har sett att det ökar tydligheten och flickan eller pojken är ofta lättade efteråt, eftersom hon eller han vet vad som gäller och därmed har större beredskap att själv kunna fatta beslut.⁴⁷

Anmälan till socialtjänsten

En anmälan till socialtjänsten måste alltid göras vid fara för flickans eller pojkens liv och hälsa.

Elevhälsan bör ha informerat eleven dels om när den måste göra en anmälan, dels hur denna går till. Anmälan görs många gånger av rektor men samtlig personal på skolan har skyldighet att göra anmälan.⁴⁸

Att behålla ett barnperspektiv

Personal kan ibland känna en osäkerhet om flickans eller pojkens berättelse är sann. Men flickan eller pojken är den som vet om hotet är reellt och situationen kan bli farlig om skola och socialtjänst missbedömer flickans eller pojkens situation. Skolan måste lyssna och tro på eleven i den stund hon eller han berättar om sina svårigheter. När en anmälan görs vid ett uppenbart hot måste flickan eller pojken vara i säkerhet innan föräldrarna kontaktas.⁴⁹

⁴⁶. *Handläggning och dokumentation inom socialtjänsten*, Socialstyrelsen, 2006

⁴⁷. Bohinen, Christina & Zaphf, Lotta, *Gymnasiets elevhälsa i Landskrona*, 2007

⁴⁸. *När man krockar: ett handlägningsstöd för socialtjänsten om hedersrelaterat våld och generations-konflikter kring traditioner, seder och bruk*, Länsstyrelsen i Uppsala län, 2008

⁴⁹. Bremer Sevil, Brendler-Ljungqvist Monica & Wrangsjö Björn, *Ungdomar och hedersrelaterat våld. Om transkulturellt behandlingsarbete*, 2006

Skyddat boende

När flickan eller pojken är utsatt för allvarligt hot eller kanske riskerar att bli skickad till hemlandet för att bli bortgift är ofta skyddat boende den enda väg som kvarstår. Skyddat boende finns numera på en rad platser i landet och innebär en tillfällig plats för flickan eller pojken tills man finner en annan lösning. Här kan flickan eller pojken i lugn och ro fundera över sin situation tillsammans med professionella vuxna.

Det skyddade boendet är för de allra flesta en svår situation, där flickan eller pojken skiljs från hela sin familj men också från hela sitt nätverk och sina kamrater. Ett vanligt mönster är att flytta tillbaka igen till sin familj efter ett par månader – men det är heller inte ovanligt att hon eller han också återigen flyttar därifrån. I en del fall har familjen kompromissat, släppt på kontrollen och hittat nya lösningar som lättar trycket för tonåringen. Det är en pendling mellan att fly från hot, bråk och konflikter och en längtan till sin familj och hoppet om att familjen ska ändra sig och förstå flickans eller pojkens situation.⁵⁰

⁵⁰. Bremer Sevil, Brendler-Ljungqvist Monica & Wrangsjö Björn, *Ungdomar och hedersrelaterat våld. Om transkulturellt behandlingsarbete*, 2006

Några slutsatser för skolan

Ökad kunskap

- Kunskap om det hedersrelaterade våldet och förtrycket behöver sättas in i ett större sammanhang som en del av skolans värdegrundsarbete.
- Att lära av varandras erfarenheter i kollegiet kan vara en av flera ingångar för en kompetensutveckling hos personalen. Frågorna är inte lätta och som lärare eller skolsköterska behöver man få möjlighet att reflektera och diskutera med andra. En skola bjöd till exempel in föreläsare som berättade utifrån olika perspektiv. Det kan också vara äldre ungdomar som har gått igenom en kris med familjen eller det kan vara en organisation som arbetar med medling i olika familjekonflikter. Kanske har någon av skolans personal erfarenhet av elever som varit utsatta för hedersrelaterat våld och förtryck och kan berätta hur hon eller han hanterat dessa frågor.
- Ett sätt att få kompetensutveckling är att starta en studiecirkel där personalen diskuterar och går igenom litteratur med olika perspektiv på hedersrelaterat förtryck och våld, men också litteratur som handlar om ungdomar och sexualitet. Kompetensutveckling kan också vara att bjuda in en förening som aktivt arbetar mot hedersrelaterat våld och som kan ge skolpersonalen kunskap och stöd hur den skulle kunna agera i olika svåra situationer de möter.

Handlingsberedskap

- Den nya skollagen som ska börja tillämpas från och med den 1 juli 2011 har en starkare skrivning om elevers rätt till utbildning. Denna text kan vara utgångspunkt för diskussioner och tolkningar och därmed ge ökad beredskap när föräldrar kommer och ber rektor eller lärare om befrielse för sitt barn från viss undervisning.
- I en diskussion på skolan om elevers rätt till utbildning är dialogen med föräldrar grundläggande. På en skola finns många möjligheter att lära av varandra och diskutera erfarenheter hur skolpersonalen kan skapa ett förtroendefullt samarbete med föräldrar.⁵¹

⁵¹. Som utgångspunkt för en diskussion kan man välja några av artiklarna i stödmaterialet Nilsson, Agneta (red.), *Vi lämnar till skolan det känaste vi har: om samarbete med föräldrar – en relation som utmanar*, Myndigheten för skolutveckling, 2008

- Om man som lärare eller elevhälsopersonal är osäker på hur man ska agera när en flicka eller pojke kommer med sin berättelse kan det finnas möjlighet att söka stöd via handledning inom kommunen.
- Erfarenheterna visar att skolor har lättare att agera smidigt om skolpersonalen tillsammans har diskuterat igenom hur man ska agera i akuta situationer och hur samverkan ska ske med andra myndigheter som socialtjänst och polis.

I kontakter med elever

- En grundregel i all kommunikation med elever är att lyssna när eleven kommer och berättar och att ta det eleven berättar på allvar.
- Elever ska ha tillgång till en sex- och samlevnadsundervisning med hög kvalitet och därmed få mycket utrymme för samtal och reflektioner om sexualitet, relationer och existentiella frågor. Inte minst läroplanens skrivningar om sex och samlevnad som ett ämnesövergripande kunskapsområde är viktiga att följa för att ge olika perspektiv på kunskapsområdet i olika ämnen som historia, samhällskunskap, svenska, religion och biologi.

I kontakter med föräldrar

- Om skolan tidigt bygger en förtroendefull kontakt med föräldrar blir dialogen mer självklar. En tillitsfull kontakt kan innebära att skolpersonalen och eleven tillsammans med föräldrarna kan hitta lösningar som minskar till exempel en hård kontroll av barnet.

Referenslitteratur och länkar

REFERENSLISTA

Litteratur

Alfakir, Nabila, *Föräldrasamverkan i förändring. Handbok för pedagoger*, Liber förlag, 2010

Baladiz, Dilek & Mermer, Menekse, *I hederns skugga: de unga männens perspektiv*, 1. uppl., Gothia, Stockholm, 2009

Bohinen, Christina & Zaphf, Lotta, "Gymnasiets elevhälsa i Landskrona" i Cinthio, Hanna (red.), *Hedersrelaterat våld och förtryck: ett kunskapsunderlag för hälso- och sjukvården*, Integrations- och Jämställdhetsenheten, Länsstyrelsen Östergötland, Linköping, 2007

Bremer, Sevil, Brendler-Lindqvist, Monica & Wrangsjö, Björn, *Ungdomar och hedersrelaterat våld: om transkulturellt behandlingsarbete*, 1. uppl., Rädda barnen, Stockholm, 2006

Carbin, Maria, *Mellan tystnad och tal: flickor och hedersvåld i svensk offentlig politik*, Statsvetenskapliga institutionen, Stockholms universitet, Diss. Stockholms universitet, Stockholm, 2010

Christiansson, Monica & Eriksson, Carola. "Myten om mödomshinnan. En genus-teoretisk betraktelse av mödomshinnan natur och kultur" i Hovelius, Birgitta & Johansson, Eva E. (red.), *Kropp och genus i medicinen*, Studentlitteratur, Lund, 2004

Cinthio, Hanna, *Hedersrelaterat våld och förtryck: ett kunskapsunderlag för hälso- och sjukvården*, Integrations- och Jämställdhetsenheten, Länsstyrelsen Östergötland, Linköping, 2007

Darvishpour, Mehrdad, "Invandrarflickor som fyrdubbelt förtryckta? En Intersektionell analys av generationskonflikter bland invandrarfamiljer i Sverige" i Hedetoft, Ulf, Petterson, Bo & Sturfelt, Lina (red.) *Invandrare och integration i Danmark och Sverige. Bortom stereotyperna?* Göteborg, Makdam, 2006

Darvishpour, Mehrdad, *Invandrarkvinnor som bryter mönstret: hur maktförskjutningen inom iranska familjer i Sverige påverkar relationen*, 1. uppl., Liber, Malmö, 2004

- Demirbag-Sten, Dilsa, *Stamtavlor*, Norstedt, Stockholm, 2005
- Ekström, Simon, *Hedersmorden och orden: berättelser om kultur, kritik och skillnad*, Makadam, Göteborg, 2009
- Erikson, Lars, *Lärares kontakter och samverkan med föräldrar – en kartläggning*, Örebro universitet, 2009
- Erfarenheter av samverkan – kring barn och unga som far illa eller riskerar att fara illa*, Skolverket, Stockholm, 2009. Tillgänglig: <http://www.skolverket.se/publikationer?id=2311> 2010-06-04.
- Essén, Birgitta, ”Alternativa metoder till kirurgi för flickor som riskerar att utsättas för hedersvåld” i Cinthio, Hanna (red.) *Hedersrelaterat våld och förtryck: ett kunskapsunderlag för hälso- och sjukvården*, Integrations- och Jämställdhetsenheten, Länsstyrelsen Östergötland [distributör], Linköping, 2007
- Fisek, Güler O., & Sunar, Diane. ”Contemporary Turkish Families”, s. 169–183 i J.L. Rooparine, & U.P. Gielen (red.), *Families in Global Perspective*, Allyn and Bacon, Boston, 2005
- Forsberg, Margareta, *Brunetter och blondiner: om ungdom och sexualitet i det mångkulturella Sverige*, Institutionen för socialt arbete, Göteborgs universitet, Diss. Göteborgs universitet, Göteborg, 2005
- Ghadimi M., *Att själv få välja*, Inst. för socialt arbete, Stockholms universitet, 2003
- Gruber, Sabine, *I skolans vilja att åtgärda ”hedersrelaterat” våld: etnicitet, kön och våld*, Linköpings universitet, 2007
- Güngör, Emre & Dervish, Nima, *Varför mördar man sin dotter?*, Norstedt, Stockholm, 2009
- Hammarén, Nils, *Förorten i huvudet: unga män om kön och sexualitet i det nya Sverige*, Atlas, Diss. Göteborgs universitet, Göteborg, 2008
- Handläggning och dokumentation inom socialtjänsten: individ- och familjeomsorg, äldreomsorg, handikappomsorg (SoL och LSS)*, 1. uppl., Socialstyrelsen, Stockholm, 2006

Hedersrelaterat våld mot ungdomar på grund av sexuell läggning, Rapportserien Skåne i utveckling: Rapport 2004:24, Länsstyrelsen i Skåne län, 2004

Hedersrelaterad problematik i skolan – en kunskaps- och forskningsöversikt, Delegationen för jämställdhet i skolan, 2010

Hedersrelaterat våld och förtryck – en kunskaps- och forskningsöversikt, Nationellt Center för Kvinnofrid (NCK), Uppsala universitet/Akademiska sjukhuset, NCK-rapport 2010:1, 2010

Hon hen han: en analys av hälsosituationen för homosexuella och bisexuella ungdomar samt för unga transpersoner, Ungdomsstyrelsen, Stockholm, 2010

Högdin, Sara, *Utbildning på (o)lika villkor – om kön och etnisk bakgrund i grundskola*, Diss., Inst. för socialt arbete, Stockholms universitet, 2007

Johansson, Ann (red.), *Nationellt konsultativt stöd för socialtjänst och andra verksamheter i arbetet mot hedersrelaterat våld*, Socialstyrelsen, Stockholm, 2005

Kraften av samverkan: om samverkan kring barn och unga som far illa eller riskerar att fara illa: en antologi om samverkan mellan skola, polis, socialtjänst samt barn- och ungdomspsykiatri, Skolverket, Stockholm, 2009. Tillgänglig <http://www.skolverket.se/publikationer?id=2242> 2010-09-08

Kurkiala, Mikael, *I varje trumslag jordens puls: om vår tids rädsla för skillnader*, Ordfront, Stockholm, 2005

Modée, Lisa & Bohlin, Ingrid (red.), *Gift mot sin vilja*, Ungdomsstyrelsen, Stockholm, 2009. Tillgänglig: <http://www2.ungdomsstyrelsen.se/butiksadmin/showDoc/ff808081234c242301234c4bbb830004/wwwGiftMotSinVilja.pdf> 2010-06-04

Nationella kvalitetsgranskningar 1999: skolors arbete mot mobbning och annan kränkande behandling: sex- och samlevnadsundervisningen: undervisningen om tobak, alkohol och andra droger, Statens skolverk, Stockholm, 2000. Tillgänglig <http://www.skolverket.se/publikationer?id=605> 2010-06-04

Nilsson, Agneta & Norgren, Olle, *”Det måste va’ sänt som får en att fundera mera”*: om hälsoarbete i skolan – från direktiv till perspektiv, Skolverket, Stockholm, 2001

Nilsson, Agneta, ”Jakten på kvalitet” i Nilsson Agneta (red.), *Hela livet: 50 år med sex- och samlevnadsundervisning*, Myndigheten för skolutveckling, Stockholm, 2005. Tillgänglig: <http://www.skolverket.se/publikationer?id=2081> 2010-06-04

Nilsson, Agneta (red.), *Vi lämnar till skolan det käraste vi har: om samarbete med föräldrar – en relation som utmanar*, Myndigheten för skolutveckling, Stockholm, 2008. Tillgänglig: <http://www.skolverket.se/publikationer?id=2070> 2010-06-04

Nilsson Agneta, ”Samarbetsläxor och föräldraintervjuer – två exempel på interkulturellt lärande”, i Nilsson Agneta (red.), *Vi lämnar till skolan det käraste vi har: Om samarbete med föräldrar – en relation som utmanar*, Myndigheten för skolutveckling, 2008

När man krockar: ett handlägningsstöd för socialtjänsten om hedersrelaterat våld och generationskonflikter kring traditioner, seder och bruk, Länsstyrelsen i Uppsala län, Uppsala, 2008

Schlytter, Astrid, *Oskuld och heder: en undersökning av flickor och pojkar som lever under hedersrelaterad kontroll i Stockholms stad – omfattning och karaktär*, Stockholms stad, Stockholm, 2009

Sjögren, Annick, *Här går gränsen: om integritet och kulturella mönster i Sverige och Medelhavsområdet*, Arena, Stockholm, 1993

Starkare än du tror, Myndigheten för skolutveckling, Stockholm, 2003. Tillgänglig: <http://www.skolverket.se/publikationer?id=1876> 2010-06-04

Strategi för samverkan: kring barn och unga som far illa eller riskerar att fara illa, Myndigheten för skolutveckling, Socialstyrelsen, Rikspolisstyrelsen, Stockholm, 2007. Tillgänglig: http://www.socialstyrelsen.se/Lists/Artikelkatalog/Attachments/9205/2007-123-31_200712331.pdf 2010-09-08

Swanberg, Lena Katarina, *Hedersmordet på Pela: lillasystern berättar*, [Ny utg.], MånPocket, Stockholm, 2003

Wikan, Unni, *En fråga om heder*, Ordfront, Stockholm, 2004

Lagar och förordningar

Förordning om läroplan för grundskolan, förskoleklassen och fritidshemmet (Lgr 11), utfärdad den 7 oktober 2010. Utbildningsdepartementet, Stockholm 2010

FN:s konvention om barnets rättigheter, konvention från 1989.

Läroplaner för det obligatoriska skolväsendet och de frivilliga skolformerna: Lpo 94: Lpf 94, Utbildningsdepartementet, Stockholm, 1994

Offentlighets- och sekretesslag (2009:400), Stockholm, Justitiedepartementet, Regeringskansliet

Skollag (2010:800), Stockholm, Utbildningsdepartementet, Regeringskansliet. Trädde i kraft den 1 augusti 2010 och ska tillämpas på utbildningen från den 1 juli 2011.

Internetadresser

Amnestys hemsida, *Hedersmord*: Tillgänglig: <http://www2.amnesty.se/krq.nsf/Webbdokument/3DB8AA697B19061DC1256C94003FAAC4?opendocument> 2010-06-04

Amnestys hemsida, *Hedersmord*: Tillgänglig: <http://www2.amnesty.se/krq.nsf/Webbdokument/A924940551DDAA6BC1256C940040ACB8?opendocument> 2010-09-08

Hemsidan heder.nu, *För yrkesverksamma*. Tillgänglig: <http://www.heder.nu/foer-yrkesverksamma> 2010-09-27

Regeringens webbplats om de mänskliga rättigheterna, *Förenta nationernas allmänna förklaring om de mänskliga rättigheterna (antagen 1948)*.

Tillgänglig: http://www.manskligarattigheter.gov.se/extra/pod/?action=pod_show&id=71&module_instance=6 2010-09-08

LÄNKAR

På Skolverkets hemsida finns mer information att tillgå:
www.skolverket.se/heder

På följande länkar finns ytterligare material:

www.amnesty.se

www.bra.se

www.heder.nu

www.killfrågor.se

www.raddabarnen.se

www.rikspolisstyrelsen.se

www.tjejjouren.se

www.umo.se

www.ungdomsstyrelsen.se

Hur kan skolans personal arbeta med frågor som rör hedersrelaterat våld och förtryck? Detta stödmaterial riktar sig framför allt till rektor. Det beskriver ett arbete som omfattar alltifrån rätten till sex- och samlevnadsundervisning och ett förtroendefullt föräldrasamarbete till den akuta situationen då flickan eller pojken är utsatt för hot.

Det är Skolverkets förhoppning att stödmaterialen ska kunna tydliggöra behovet och utformningen av skolans stöd till flickor och pojkar. Det kan också vara en utgångspunkt för reflektion kring kvaliteten i sex- och samlevnadsundervisningen liksom hur den viktiga samverkan mellan skola, socialtjänst och polis ska fungera.

Skolverket

www.skolverket.se